

Other translations

[Turkish](#)

[Brazilian Portuguese](#)

[English](#) original

GR (pending review)

Πώς θα έμοιαζε μια ριζοσπαστική πολιτική (παιδικής) φροντίδας;

Φτιάχνοντας συγγένειες προς κοινοτικά ενταγμένες πρακτικές μάθησης και φροντίδας, παρά τη σχολειοποίηση και πέρα από τις διαιρέσεις της Κύπρου,

Κύρια συγγραφέας: Χρυσταλλένη Λοϊζίδου.

γραμμένο σε κοινότητα με τις/τους Hülya Koçak Dede, Σύλβια Χατζηγεωργίου, Κωνσταντίνα Κασίνα, Livia Moura, Christina Tsene, Γιώργο Μπίσκο, Ελένη Λοϊζίδου και το συνεργατισμό Είμαστε.

Αρχική μετάφραση: Άλκης Χατζηανδρέου

Ένα ξόρκι: από την πρακτική στη θεωρία

Στην αρχή υπάρχει ροή. Το ένα με τους ρυθμούς της φύσης, η ύπαρξη σε κοινωνική σύνδεση, με αδιάκοπο πειραματισμό και δημιουργικότητα, η αίσθηση των στοιχείων και των εποχών, η παρατήρηση και η πράξη, το τρέξιμο και το σκαρφάλωμα και το μάζεμα καρπών και το φτιάξιμο καταφυγίων. Το χώμα που μπαίνει ανάμεσα στα δάχτυλα των ποδιών σου. Υπάρχει η χαρά και η ευγνωμοσύνη για τη συγκομιδή. Όμως, στη συνέχεια, το έργο της φροντίδας που αναπαράγει την «ύπαρξη στους ρυθμούς της φύσης» αιχμαλωτίζεται από επιβολές της εκπαίδευσης και της παραγωγικότητας. Αυτές οι επιβολές κυριαρχούν επί της πράξης και της ζωής, χωρίζοντάς μας από τη ροή και τους ρυθμούς μας. Η ύπαρξη κι η πράξη μετατρέπονται σε εργασία και οι άνθρωποι σε πράγματα. Έτσι, ο κόσμος τρελαίνεται και η εξέγερση είναι η ξανα-ανακάλυψη της σύνδεσης και του ρυθμού.

(Απόσπασμα από την [Εργαλειοθήκη συνδετικών πρακτικών ροής για “οικογένειες σε μετάβαση” του Συνεργατισμού Είμαστε](#), εμπνευσμένο από το επιμελητικό σημείωμα του Massimo de Angelis στο *Commoner*, 2012.¹)

Ας είναι αυτό το κείμενο ένα κάλεσμα για ζωή, ένα κάλεσμα για **απο-προτζεκτοποίηση** και ριζοσπαστική απο-ιδρυματοποίηση. Ένα κάλεσμα να αφουγκραστούμε τη συμβουλή του Βραζιλιάνου ιθαγενούς **αρχηγού** Ailton Alves Lacerda «να μην βγάζουμε τα παιδιά έξω» [να τους επιτρέψουμε να μένουν],² ώστε να λειτουργούμε σε σύνδεση με τις δικές τους και τις δικές μας βαθύτερες ανάγκες, κρατώντας τις ικανότητές και τα ενδιαφέροντά τους (την ακαταστασία τους, την ενέργεια και την ανοιχτότητά τους προς την πιθανότητα) στις καρδιές μας, καθώς καταλαμβάνουμε το παρόν και χτίζουμε, μαζί τους, ένα μέλλον. Ας είναι ένα κάλεσμα για να αρχίσουμε να **ζούμε** τις λύσεις αυτής της συστημικής κρίσης της παιδικής ηλικίας³ κι έτσι, αναπόφευκτα μάλλον, για να επιτρέψουμε στους εαυτούς μας να γίνουμε ακαδημαϊκή «ύλη εκτός τόπου».⁴ Ας αφήσουμε, χωρίς ενοχές και δικαιολογίες, τα δάκρυα και το γέλιο να διαταράσσουν συνέδρια, εκθέσεις, σεμινάρια και συγκεντρώσεις όπου λαμβάνονται πολιτικές αποφάσεις. Ας αντιμετωπίσουμε κι ας ξεπεράσουμε το φόβο για τη φασαρία-ελευθερία της παιδικής ηλικίας και την αλλοτρίωση που έχει επιφέρει η αχαλίνωτη, καπιταλιστική, πατριαρχική, αφύσικη και βαθιά ριζωμένη σε διακρίσεις ιδρυματοποίηση αυτού που η φίλη και καλλιτέχνης Livia Moura αποκαλεί «**παιδοφοβία**».⁵

Ας αποκαταστήσουμε λοιπόν τη σύνδεση με την ανάγκη μας για φροντίδα, την οποία έχει αναірέσει ο αποκλεισμός των παιδιών, των ηλικιωμένων και των ατόμων με αναπηρίες από τα περισσότερα πλαίσια της υποτιθέμενης παραγωγικότητας.

Ας είναι αυτό ένα κάλεσμα να αφοσιωθούμε στη σκληρή δουλειά για αρμονική, συνεργατική ροή, για ενσώματη εμπειρία και φροντίδα που να βάζει το παιδί (και το παιδί **που δεν παύει να υπάρχει** μέσα μας) στο επίκεντρο, χτίζοντας τη ζωή γύρω από αυτό. Ας δούμε την παιδική φροντίδα και τη φροντίδα γενικά ως πρακτική παραγωγής κοινών,⁶ να χτίσουμε μεθοδικά, υπομονετικά και συγχωρητικά, τοπικές συνδέσεις και κυκλικές οικονομίες ανταλλαγής, που ίσως, κάποια στιγμή, μας επιτρέψουν «να μη σταθμεύουμε τα παιδιά μας για να πάμε στη δουλειά».⁷

Αυτό το κείμενο πρωτογράφηκε μες στη μέση του μεσογειακού καλοκαιριού από μια μητέρα μονογονέα, που δεν άντεχε στην ιδέα να αφήσει το πεντάχρονο παιδί της σ' ένα κλιματιζόμενο νηπιαγωγείο τον Ιούλιο. Θα ήθελε να πιστεύει πως, αν είχε καταφέρει να οργανώσει πιο ανθρώπινες συνθήκες παιδικής φροντίδας (ή αν είχε πετύχει να στήσει εκείνο το σχολείο στο δάσος, ένα σχολείο Waldorf ή ένα πιο σταθερό συνεταιρισμό γονέων), ίσως να μπορούσε να συντονίσει εκ των προτέρων μια συμμετοχική διαδικασία συγγραφής αυτού του

κειμένου. Εντούτοις, αν και γραμμένο από ένα μόνο άτομο, το κείμενο αυτό παρουσιάζει ένα μωσαϊκό από τις συζητήσεις και τα οράματα μιας ομάδας ανθρώπων που έχουν προσπαθήσει να συγκεντρώσουν πόρους και να μεγαλώσουν παιδιά μαζί, σ' ένα πνεύμα ελευθερίας και δημιουργικότητας. Έχουμε καταφέρει να υλοποιήσουμε αυτό το όραμα στην καθημερινή πραγματικότητα μόνο ως μια σειρά εξαιρέσεων, για δύο ή τρεις ημέρες τη φορά, στο τέλος των οποίων επιστρέφουμε στη συνήθη εξάρτησή μας από λιγότερο συνδεδεμένες ρυθμίσεις και υπηρεσίες, περιλαμβανομένου του σχολικού συστήματος.

Εδώ, παρουσιάζουμε τα μαθήματα που λάβαμε κατά τις περιόδους της **αφιέρωσης** μας στην παιδική φροντίδα ως δημιουργία κοινών, από τις μέρες που περνάμε μαζί ανακαλύπτοντας πρακτικές σύνδεσης και ροής, επενδύοντας στα στοιχεία αυτά και συναρθρώνοντας τις ιδέες μας για το πώς να τα εγκαταστήσουμε ως καθημερινότητα παρά ως εξαίρεση.

Επιδιώκουμε να κατανοήσουμε και να μετασχηματίσουμε τις συνθήκες που παγιδεύουν τις οικογένειές μας στις πόλεις, σ' ολοένα ακριβότερες και μη-βιώσιμες ρυθμίσεις φροντίδας και εκπαίδευσης, που μας στερούν τη δυνατότητα ενός στιβαρού, ασφαλούς και ενδυναμωτικού κοινωνικού πλαισίου. Είναι αυτές οι συνθήκες που μας κρατούν για ώρες στα λεωφορεία και στα αυτοκίνητα καθημερινά, να αγοράζουμε φαστ φούντ ή μπροστά από οθόνες. Είναι αυτές οι συνθήκες που μας φέρνουν ν' απελπιζόμαστε μπροστά στην αρρώστια, τον τραυματισμό ή την κατάθλιψη, ενώ δυσκολευόμαστε να θέσουμε ζωτικά όρια στα παιδιά μας ή άλλα άτομα, ενώ παράλληλα μας φαίνεται προτιμότερο να πληρώσουμε για υπηρεσία παρά να ζητήσουμε βοήθεια. Στόχος μας είναι να μοιραστούμε ότι έχουμε μάθει μέχρι τώρα: στοιχεία που θεωρούμε πως είναι χρήσιμες και ελπιδοφόρες πρακτικές διεξόδου απ' αυτή την κρίση. Να ιχνηλατήσουμε μια όχι απορριπτική ή θριαμβευτική Έξοδο, αλλά μια γλυκιά και απαλή *Τξοδο*. Μια *Τξοδο* λοιπόν από την **ολική**, απομονωτική και **παιδοφοβική** μήτρα η οποία τροφοδοτεί αυτό που θα ονομάζαμε ένα “εκπαιδευτικο-πολεμικο-υγειονομικό βιομηχανικό σύμπλεγμα” το οποίο με περίσσεια ευφορία ευθυγραμμίζεται πλέον με τις βιομηχανίες της τεχνολογίας και των μέσων ενημέρωσης και την εκμετάλλευση που αυτές επιτείνουν.⁸ Μια κατάσταση που έχει μετατρέψει παγκοσμίως τη γονεϊκότητα και την παιδική φροντίδα –και όλα τα είδη δεσμών φροντίδας– σε αδιέξοδα.

Είναι γεγονός, αν και ακούγεται σαν φράση-κλειδί που χρησιμοποιείται σε αιτήσεις χρηματοδότησης ΜΚΟ, ότι τα άτομα που έστησαν αυτή την ομάδα προέρχονται από τις απέναντι πλευρές ενός νησιού στρατιωτικά διαιρεμένου το οποίο αντιμετωπίζει πολλαπλά

στρώματα διαχωρισμού και αποξένωσης. Μια συνθήκη που επιδεινώνεται ή και ενδεχομένως να κατασκευάζεται από κυβερνητικούς φορείς και πολιτικές που επιδιώκουν να επενδύουν στην πολιτισμική απόσταση, φτάνοντας ακόμη και στον αποκλεισμό της γλώσσας του «άλλου» από τα σχολεία της κάθε κοινότητας. Η συνάντησή μας δεν ήταν πρωτοβουλία της κοινωνίας των πολιτών. Μάλλον, οι φιλίες μας βασίζονται στο τι νιώθουμε για τη μάθηση, την εμπιστοσύνη και την ανθρωπιά – αισθήματα που αναπτύχθηκαν αρχικά μέσα από το συγκυριακό ενδιαφέρον των οικογενειών μας για την παιδαγωγική του Rudolf Steiner.⁹ Αυτό εξελίχθηκε στην κοινή μας προσπάθεια να συμμετέχουμε σε μια σειρά προσωρινών, εναλλακτικών, σχολικών πρωτοβουλιών, φτιάχνοντας τελικά σχέσεις συγγένειας και συνεργασίας που έχουν ως επίκεντρο τη ζωή. Το σημείο καμπής για τη σύνθεση και τη δημοσίευση των ευρημάτων μας, προέκυψε με αφορμή την **πρόσκληση του Falk Hubner στο συμπόσιο με θέμα την έννοια των «καλλιτεχνικών συνδετικών πρακτικών»**.¹⁰ Την ώθηση να οργανώσουμε την πρακτική μας ως κάλεσμα προς ένα ακτιβιστικό ακροατήριο κινητοποίησε η αποφασιστικότητά μας να συμβάλουμε στο συνέδριο *Deep Commons* με τρόπους συμβατούς με τις δίκες μας υποχρεώσεις φροντίδας.

	Πολυειδική φροντίδα (άνθρωποι, ζώα, φυτά) & κοινοτική ροή	Παράλληλο παιδικό πρόγραμμα, με εναλλάξ καθοδήγηση από ενήλικες	Παράλληλο πρόγραμμα για ενήλικες: διαδικτυακό εργαστήριο
8 π.μ.	Έναρξη με τραγούδι Σωματική ενεργοποίηση		
8:15 UTC (11:15 π.μ. ώρα Κύπρου)	Εισάγοντας τη χειροτεχνία, χειροκατασκευές και εργασίες φροντίδας: Καθαρισμός σιτηρών, ξεφλούδισμα πατατών, ράψιμο, δίπλωμα ρούχων, πλύσιμο πιάτων	Σπάσιμο χαρουπιών	Εισαγωγή: Πώς θα θέλαμε να περάσουμε το χρόνο μας μαζί. Καθορισμός προθέσεων και διατύπωση ερωτήσεων
8:45 π.μ.			Μοιραζόμαστε σε κύκλο εμπειρίες και τελετουργίες σχετικά με την κοινότητα και τη συγκομιδή
9:05-9:20	Διάλειμμα – σνακ – συνεννόηση με τα παιδιά για το πώς περνούν και τις διαθέσεις τους		
9:20	Αφήγηση ιστοριών		

9:25	Εξερεύνηση κοντινού αμυγδαλεώνα για άλλη ποικιλία χαρουπιού	Προσφορά δώρων / Εργαλειοθήκη συνδετικών πρακτικών Κύκλος κλεισίματος Κλείσιμο με τραγούδι
------	---	--

[EIKONA 1 εδώ]

Εικόνα 1: Για να υλοποιήσουμε το διαδικτυακό μας εργαστήριο για το συνέδριο *Deep Commons*, έπρεπε να σχεδιάσουμε όχι μόνο το εργαστήριο καθαυτό, αλλά κι ένα σύστημα όπου κάποιοι και κάποιες από εμάς θα μπορούσαν να μπαينوβαίνουν σε παράλληλες δραστηριότητες με τα παιδιά και τα ζώα του σπιτιού. Αυτές οι δραστηριότητες βασίστηκαν στις εμπειρίες της εξόρμησής μας για μάζεμα χαρουπιών την προηγούμενη εβδομάδα. Παράλληλα, έπρεπε να επιτρέψουμε την πιθανότητα κάποια από τα παιδιά να θέλουν να παραμείνουν με τους/τις ενήλικες κατά τη διάρκεια του εργαστηρίου, οπότε δώσαμε προτεραιότητα σε μια τρίτη προσέγγιση υλοποίησης του, ενσωματώνοντας χειροτεχνίες και οικιακές **δράσεις** και προσκαλώντας τα άτομα που συμμετείχαν διαδικτυακά να κάνουν το ίδιο.

[EIKONA 2 εδώ]

Εικόνα 2: Το μεσημεριανό μας γεύμα μετά το εργαστήριο και, στη συνέχεια, η παρακολούθηση της υπόλοιπης διαδικτυακής διάσκεψης καθώς ζωγραφίζουμε με τα παιδιά. Λήψη της συγγραφέα, 2022.

Ως άτομα που μελετούμε και εξασκούμε παιδαγωγικά την τέχνη, την περιβαλλοντική και επιστημονική εκπαίδευση, την παραδοσιακή χειροτεχνία, ως ερευνητές κι ερευνήτριες της μνήμης και της τελετουργικής δράσης κι ως άνθρωποι, αναζητούμε τρόπους συνάντησης – μαζί με τις οικογένειές μας – που να έχουν νόημα χωρίς να σκεφτόμαστε πια με όρους «προγραμμάτων», «εργαστηρίων», «τεκμηρίωσης» ή «**διοργάνωσης/διαχείρισης/συντονισμού**», αλλά εστιάζοντας απλά στη ζωή. Τα τελευταία χρόνια, μοιραστήκαμε την επείγουσα ανάγκη να αντισταθούμε στις δυνάμεις του διαχωρισμού, δυνάμεις που επιδεινώθηκαν από την πανδημία και τους νέους πολέμους. Στο κεφάλαιο αυτό, μοιραζόμαστε την πρόοδό μας προς μια μορφή

αποκατάστασης(επανόρθωσης) ή επαναμάγευσης, που υπερβαίνει την επιχειρηματολογία για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση ή τις νεόκοπες συζητήσεις/λόγους για τη γονεϊκότητα, ξεπερνά το πολιτικό επιχείρημα για την ανατροπή των συνθηκών αποξενωμένης εργασίας ή τη θεωρία των κοινών και κινείται προς μια πιο γειωμένη και, ενδεχομένως, καταστασιακή μετατόπιση στη νοοτροπία και την πρακτική.

Οι παλαιότερες εκδοχές αυτού του κειμένου είχαν πλαισιωθεί από το ερώτημα αν το έργο της κοινοτικής τέχνης, των κοινωνικά εμπλεκόμενων καλλιτεχνικών πρότζεκτ ή των πρότζεκτ του τρίτου τομέα (φιλανθρωπικές οργανώσεις, μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, κοινωνικές επιχειρήσεις, συνεταιρισμοί κλπ.) μπορεί να παράξει διαρκή αποτελέσματα. Με τις ψευδαισθήσεις μας να έχουν καταρρεύσει κατά την πανδημία, η δουλειά που περιγράφεται εδώ ανταποκρίνεται στη διαύγεια που πολλοί και πολλές από εμάς μοιραζόμαστε τώρα: ότι πρότζεκτ όπως τα παραπάνω, που βασίζονται στις τελευταίες τάσεις ακαδημαϊκών όρων, εκμεταλλεύονται ή εξαντλούν τη δυναμική γύρω από δυνητικά ισχυρές ιδέες, αφαιρούν την αυθόρμητη έκφραση και κοινωνική σύνδεση, και εγκλωβίζουν τους/τις δημιουργούς όχι μόνο σε κοινωνική απομόνωση, αλλά και σε θεσμικούς λαβυρίνθους γραφειοκρατίας, σε αξιολογήσεις αποτελεσμάτων (impact factor) και έγγραφα προϋπολογισμών. Πώς μπορούμε λοιπόν να διαχειριστούμε αυτήν τη συνειδητοποίηση; Ότι αυτός ο τρόπος εργασίας και ο τρόπος ζωής στον οποίο βασίζεται ή που προϋποθέτει (Όχι! Που αναπαράγει!) είναι θεμελιωδώς ασύμβατοι με τις ανάγκες και τα καθήκοντά μας για φροντίδα; Το πρώτο βήμα που χρειάζεται να κάνουμε είναι να δράσουμε και να μιλήσουμε από την καρδιά.

Το πλαίσιο/συμφραζόμενο με λόγια από την καρδιά μου

Αν και το υπόλοιπο αυτού του κεφαλαίου είναι γραμμένο για να παρουσιάσει τα ομαδικά μας ευρήματα, ας αφεθούμε για λίγο στα λόγια μιας ατομικής φωνής.

Θα ήθελα να μιλήσω για το πώς η ακαδημία μου ράγισε την καρδιά και σχεδόν το πνεύμα/την ψυχή μου. Πώς το γράψιμο αιτήσεων για χρηματοδότηση εκπαιδευτικών και κοινοτικών πρότζεκτ από κέντρα τέχνης και πανεπιστήμια μ' έκανε να νιώσω κυνική, στα όρια της κατάθλιψης. Ή πώς άρχισε ίσως να με ριζοσπαστικοποιεί. Θα ήθελα να μοιραστώ πώς ήταν να είμαι μια καινούργια μητέρα κατά τη διάρκεια της πανδημίας, μόνη μ' ένα μωρό για μέρες κι εβδομάδες. Μια θεωρητικός των μίντια/μέσων χωρίς ύπνο, προσπαθώντας να καταλάβω τι

πραγματικά συμβαίνει, αναγκασμένη να βασιστώ σε συσκευές που σχεδιάστηκαν για να επιβάλουν μια ψηφιακή απόσπαση, προσπαθώντας να παραμείνω παρούσα για να καλύψω τις ανάγκες ενός μωρού που διψούσε για ανθρώπινη σύνδεση. Παλεύοντας να προβάλω μια αίσθηση ασφάλειας και γαλήνης γύρω από μια νέα ανθρώπινη ύπαρξη, ενώ προσπαθούσα να τον αποσπώ (χωρίς όμως να τον αποξενώνω) από το πρωταρχικό του ένστικτο να είναι κοντά σ' άλλους ανθρώπους, να επικοινωνεί, να παρατηρεί και να εξερευνά τον κόσμο. Τον πραγματικό κόσμο, στον οποίο δεν μπορούσα να του δώσω πρόσβαση – και που ακόμα δεν μπορώ πραγματικά. Θα ήθελα να μοιραστώ την προοπτική μιας οργανώτριας κοινοτικών δράσεων και επιμελήτριας συμμετοχικής τέχνης, που ξαφνικά κοίταξε γύρω της και διαπίστωσε ότι, παρά τα προγράμματα και τη χρηματοδότηση από την ΕΕ, παρά τις υπέροχες συνεργασίες και το χρόνο που πέρασα με δυνατές διανοήτριες και διανοητές, ταλαντούχες καλλιτέχνιδες και καλλιτέχνες, φεμινίστριες και μελετητές των κοινών, στο τέλος ήμουν μόνη με το παιδί μου, για μέρες κι εβδομάδες. Με τα λοκντάουν, τα σείφπας και τους επίσημους περιορισμούς απομόνωσης να έχουν πλέον αρθεί, καθίσταται πια σαφές ότι το πρόβλημα δεν ήταν ο εγκλεισμός. Το πρόβλημα ήταν πώς ήμαστε συνηθισμένοι και συνηθισμένες σε προσωρινές λύσεις εκτάκτου ανάγκης, σε κοινωνικούς συμβιβασμούς και αντιλήψεις που μέχρι πρότινος θόλωναν την απουσία πραγματικών συστημάτων υποστήριξης, την απουσία πραγματικής κοινότητας. Το πρόβλημα ήταν η «εργασία» και οι ψευδαισθήσεις για το τι είναι οι προτεραιότητές μας που απέκρυπταν το βαθμό της κατάρρευσης του συστήματος της διευρυμένης οικογένειας και πόσο αδύνατη και μη βιώσιμη ήταν η κοινωνική μας επένδυση στο μοντέλο της πυρηνικής οικογένειας. Το πρόβλημα ήταν οι καθημερινές συνήθειες επιβίωσης που μας απασχολούσαν σε τέτοιο βαθμό ώστε να μην βλέπουμε τη διάλυση της γειτονιάς ως χώρου αμοιβαίας υποστήριξης και αλληλεγγύης και να μην αναγνωρίζουμε πόσο μακριά είμαστε από την αναγέννησή της. Το πρόβλημα ήταν ένα σύστημα που προωθούσε την αγορά υπηρεσιών αντί να καλλιεργεί δίκτυα αμοιβαίας φροντίδας και υποστήριξης που, σε συνθήκες κρίσης, θα κρατούσαν τα πράγματα μαζί. Το πρόβλημα ήταν όλα αυτά που μας εμπόδιζαν να αναγνωρίσουμε το απόλυτο μέγεθος της παγίδευσης και της εξάρτησής μας – με όρους ψυχικής υγείας και παραγωγικότητας – από ένα ανούσιο και πλήρως διαφθαρτό σύστημα παιδικής φροντίδας και σχολικής οργάνωσης, το οποίο νομιμοποιούσε όλα τα παραπάνω, ενδυναμωμένο από τη δική μας λήθη, την ανικανότητά μας να ανακαλέσουμε με τι θα μπορούσε να μοιάζει η μάθηση και η κοινότητα .

Αργότερα θα επιστρέψουμε σ' αυτό το ζήτημα της παγίδευσης για να προτείνουμε έναν τρόπο σταδιακής εξόδου. Για τώρα, μιλώντας από την καρδιά, ας εκφράσω ξανά την πιο πάνω αγανάκτηση με πρόθεση θεραπευτική. Μια από τις ευλογίες της πανδημίας ίσως να είναι η συλλογική μας συνειδητοποίηση για μια αλλαγή κατεύθυνσης που, αν και μάλλον καθυστερημένη, συγκέντρωσε ομάδες όπως αυτή που παρουσιάζεται εδώ. Αποτελούμενη από γονείς και παιδαγωγούς που σε διαφορετικές στιγμές βρήκαμε τρόπους να συνεργαστούμε για να φροντίσουμε τα παιδιά μας χωρίς να αναπαράγουμε μοντέλα εργασιακής αλλοτρίωσης, ακόμη και αν δεν έχουμε εντελώς απελευθερωθεί από αυτά. Που προσπαθούμε να κατανοήσουμε με κριτικό τρόπο τις συνθήκες διαβίωσής μας και συνεργαζόμαστε να τις αλλάξουμε, έτσι ώστε να μην χρειάζεται πια να «παρκάρουμε τα παιδιά μας για να πάμε στη δουλειά».¹¹

Αν και τα παραπάνω μπορεί να ακούγονται σαν απόρριψη της σχολειοποίησης ή της δημόσιας εκπαίδευσης, κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό. Συχνά δεν έχουμε άλλη επιλογή από το να εξαρτόμαστε απ' αυτό το σύστημα και, παραδόξως, να το στηρίζουμε με όλη μας την καρδιά. Διαφορετικά, πώς θα μπορούσαμε να αντέξουμε να υποβάλλουμε τα παιδιά μας σ' αυτό; Δεν έχουμε την πολυτέλεια να το κατεδαφίσουμε. Ταυτόχρονα, αυτό που πρέπει να κάνουμε είναι να ενισχύσουμε και να στηρίξουμε το ένα άτομο το άλλο ώστε να μην εξαρτόμαστε πια απ' αυτό, βρίσκοντας τρόπους που δεν το αναπαράγουν, έτσι ώστε είτε να αρχίσει να μεταμορφώνεται είτε να καταστεί παρωχημένο. Πρόκειται λοιπόν για το πώς μπορούμε να εμπλακούμε με το εκπαιδευτικό σύστημα χωρίς να υποκύψουμε σ' αυτό, χωρίς να δομήσουμε τη ζωή μας γύρω απ' αυτό, αλλά γύρω από κάτι καλύτερο, πιο ευγενές και ευνοϊκό προς την κοινότητα. Κάτι που να μην είναι ακόμη ένα στοιχείο στο φαύλο κύκλο της διάλυσης των κοινοτήτων μας.

[EIKONA 3]

Εικ. 3: Μαζεύοντας χαρούπια στην Κοράκου, τσαλαβουτώντας σε ρυάκι στη Φλάσου και χτυπώντας την καμπάνα σε εκκλησία στον Πεδουλά. Φωτογραφία της συγγραφέα, 2022.

Οι παιδαγωγοί που συμμετέχουν στις συζητήσεις τις οποίες αυτό το κείμενο αντηχεί είναι άτομα που προσπαθούν να στηρίξουν το ένα το άλλο και να φροντίσουν το ένα τα παιδιά του άλλου, αψηφώντας απειλητικές ανακοινώσεις, είτε αυτές αφορούν σε ιούς, είτε σε νομικά

ζητήματα γύρω από τη «μη αδειοδοτημένη» εναλλακτική σχολειοποίηση και τον φόβο για την έλλειψη πόρων. Είναι παιδαγωγοί που φτιάχνουν πράγματα, δημιουργούν καταστάσεις, συνυφαίνουν ατμόσφαιρες και βοηθούν στο να βρεθούν συλλογικά καθημερινές λύσεις. Είναι παιδαγωγοί που επικοινωνούν ανοιχτά μεταξύ τους, που μοιράζονται, που έχουν μάθει στους εαυτούς και τις εαυτές τους να θέτουν όρια με καλосύνη, που έχουν εκπαιδεύσει τους εαυτούς και τις εαυτές τους στη διαχείριση συγκρούσεων, τη μη βίαιη επικοινωνία και τις σύνθετες τέχνες της ίασης και της θεραπείας. Είναι παιδαγωγοί με μια ουσιαστική πρακτική στην **συν-αισθηματική (affective emotional)** νοημοσύνη, ικανοί και ικανές να παρατηρούν και ν' ακούν, που κατανοούν ενστικτωδώς την τελετουργική δράση, που τραγουδούν και χορεύουν, που σκαρφαλώνουν σε δέντρα και τσαλαβουτούν σε ρυάκια. Είναι παιδαγωγοί που περπατούν ξυπόλυτοι και ξυπόλυτες. Είναι παιδαγωγοί που δεν επενδύουν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Που έχουν απαλλαχθεί από την πυρηνική οικογένεια και απομακρυνθεί από το σύστημα της εκτεταμένης οικογένειας, έτοιμοι και έτοιμες να δημιουργήσουν συγγένειες πέρα από το αίμα και να παραμείνουν με το **πρόβλημα/δυσκολία/πρόκληση**.¹² Υποδέχονται τις προκλήσεις της διαφοράς, της ετερότητας και της σύγκρουσης. Είναι παιδαγωγοί που, πάνω απ' όλα, δίνουν προτεραιότητα στην παρατήρηση και την ανάπλαση της δικής τους τραυματικής διαμόρφωσης. Είναι γονείς που κατανοούν πως «το πιο ουσιαστικό πράγμα που μπορούμε να προσφέρουμε στα παιδιά μας είναι η δική μας ίαση». ¹³ Είναι γονείς όχι μόνο για τα παιδιά που γέννησαν. Είναι άνθρωποι που γιορτάζουν, μαζεύουν καρπούς και επιδιώκουν να είναι μαζί.

Επιθυμώ να ολοκληρώσω αυτά τα λόγια της καρδιάς με μια έκφραση ευγνωμοσύνης και βαθιάς έκπληξης για το ότι έχω την δυνατότητα να βρίσκομαι εδώ. Ότι μου παραχωρήθηκε, απ' αυτή την ομάδα, η δύναμη κι ο χρόνος κι η νοητική ενέργεια για να συνθέσω αυτό το κείμενο. Όχι πια απομονωμένη, όχι πια απελπισμένη. Στην πραγματικότητα, σε συνθήκες αφθονίας. Ότι κατάφερα να γράφω το κείμενο και να συμμετέχω στη δουλειά για τη κοινότητα και τη φροντίδα, ενώ ταυτόχρονα καλύπτονται οι ανάγκες του παιδιού μου, αλλά κι οι δικές μου, για σύνδεση, κοινωνικότητα, ανάπτυξη, ελεύθερο παιχνίδι (ή ελεύθερο γράψιμο). Ότι οι σκέψεις κι οι ανησυχίες μου ακούστηκαν και αναγνωρίστηκαν θετικά και με εμπιστοσύνη. Ότι τους τελευταίους μήνες έχω καταφέρει να κάνω αυτή τη δουλειά κι άλλες – τόσο τη δική μου, προσωπική δουλειά μέσα μου όσο και την κοινοτική – άνετα και εντατικά στο σπίτι αλλά και ενδιάμεσα και κατά τη διάρκεια διανυκτερεύσεων και κατασκηνώσεων με ανθρώπους που

συναντιούνται αρμονικά και τελετουργικά. Γελώντας, τρέχοντας, σκαρφαλώνοντας, κολυμπώντας και μαζεύοντας τη συγκομιδή με ευγνωμοσύνη.

Από τη θεωρία στην πράξη: προς μια μάθηση ενταγμένη στην κοινότητα, διαγενεακή, βασισμένη στις τέχνες και εστιασμένη στη φύση

Ο John Holloway γράφει: «Η επανάσταση δεν έχει να κάνει με την καταστροφή του καπιταλισμού, αλλά με την άρνηση να τον δημιουργούμε».¹⁴ Εδώ, συμπληρώνουμε την πρόταση του Holloway με το εξής: η επανάσταση δεν έχει να κάνει με την καταστροφή του καπιταλισμού αλλά με την εύρεση **συνοδοιπόρων/συντρόφων** που κατανοούν τη σύνδεση, τη μη βίαιη επικοινωνία, τη μεταμόρφωση της σύγκρουσης και την τελετουργία, ώστε να μοιραστούμε τη δουλειά που χρειάζεται η φροντίδα και να μπορέσουμε σταδιακά και με ασφάλεια να αρχίσουμε να αρνούμαστε να αναπαράγουμε τον καπιταλισμό.

Η εισήγηση της Donna Haraway για το φτιάξιμο συγγενειών, παραμένοντας με το **πρόβλημα/πρόκληση/μπελά** ενώ συμμετέχουμε σε πρακτικές φροντίδας πέρα από τη δημιουργία μωρών,¹⁵ μας προσφέρει μια ουσιαστικά χρήσιμη προοπτική: ας εστιάσουμε στη δημιουργία συγγενειών που περιλαμβάνουν πολλαπλά είδη (ανθρώπους, ζώα, φυτά) , πολλαπλές γενιές και που είναι επικεντρωμένες στη φροντίδα. Κι ας βρούμε τρόπους να ανακτήσουμε τις χαμένες τέχνες της συνύπαρξης μέσα από πρακτικές φροντίδας εμπλουτισμένες με βαθιά γνώση, τελετουργία, ροή, σύνδεση και διαίσθηση. Προφανώς, αυτό ακούγεται σχεδόν αδύνατο! Στην εποχή του ανταγωνιστικού ατομικισμού, δεν είναι περίεργο που οικογένειες, **φυλές**?, συνεταιρισμοί βάσης, εναλλακτικές ή πειραματικές σχολικές πρωτοβουλίες, πόσο μάλλον οι **εμπρόθετες** κοινότητες (οι κοινότητες **που φτιάχνονται επί τούτου**), έχουν ψηλά ποσοστά αποτυχίας. Πολλοί ιδεαλιστές και ιδεαλίστριες, συμπεριλαμβανομένης της συγγραφέα, έχουν μάθει με το δύσκολο τρόπο τους κινδύνους της υπερεπένδυσης στα πιο πολλά από τα παραπάνω. Στην περίπτωση των νέων γονέων, ειδικότερα, δεν συνίσταται να βασίζονται υπερβολικά σε καινούργιες, πειραματικές πρωτοβουλίες ή σε ομάδες και δομές που δεν έχουν δοκιμαστεί στον χρόνο, που μπορεί ξαφνικά να διαλυθούν ή να καταρρεύσουν λόγω σύγκρουσης. Ακόμα και στις

καλύτερες περιπτώσεις, οι νεοσύστατες, συμμετοχικές πρωτοβουλίες απαιτούν πολύ χρόνο και χρειάζονται περισσότερη ενέργεια για να οργανωθούν από την ενέργεια και το χρόνο που είναι σε θέση να προσφέρουν στα μέλη τους. Οι καινούργιες συνεργατικές δομές, όχι μόνο δεν υποστηρίζονται από τις επικρατούσες αντιλήψεις, αλλά αντιμετωπίζονται με δυσπιστία. Αναμετριούνται με το επιπρόσθετο και πολυδιάστατο κόστος να πρέπει να αποδείξουν την αξία τους ή να προστατευθούν από κατεστημένες ιεραρχίες, κάτι που κορυφώνεται όταν προκύπτουν ζητήματα που αφορούν σε γραφειοκρατικά έγγραφα, επίσημες άδειες και την κυβερνητική εποπτεία. Για μονογονεϊκές οικογένειες ή οικογένειες σε διάφορες μεταβατικές φάσεις (μεταξύ χωρών, πόλεων, αλλαγών στο δίκτυο υποστήριξης, αλλαγών επαγγέλματος ή διαδικασιών διαζυγίου και ζητημάτων επιμέλειας), οι μεταβλητές είναι απλά πάρα πολλές και το κόστος, το ρίσκο και το άγχος υπέρμετρα μεγάλα. Υποθέτουμε ότι οι περισσότερες και οι περισσότεροι που ξεκινούν με ιδεαλιστικές προθέσεις για εναλλακτική εκπαίδευση ή **μη σχολειοποίηση** των παιδιών τους αναγκάζονται να συμβιβαστούν πριν αυτά κλείσουν τα τέσσερα – ηλικία που σε πολλά μέρη συμπίπτει με την υποχρεωτική φοίτηση στο σχολείο. Έχοντας εντοπίσει αυτή την παγίδα, ή καλύτερα αυτό το παράθυρο ευκαιρίας, ας δούμε τώρα πώς μπορούμε να το αξιοποιήσουμε όσο καλύτερα μπορούμε.

[EIKONA 4 εδώ]

Εικ. 4. Ημέρα συγκομιδής μήλων στον Πεδιαίο, με οικογένειες να συναντώνται γύρω από την ιδέα της μη σχολειοποίησης και της εναλλακτικής, ενταγμένης στην κοινότητα μάθησης. Λήψη από τη συγγραφέα, 2022.

Ριζοσπαστική **συντρόφηση, μάθηση και δημιουργία κοινών φροντίδας πέρα από τη σχολειοποίηση**

Μια φορά κι ένα καιρό, τα σχολεία δεν είχαν φράχτες κι έκλειναν για την εποχή της ελαιοσυγκομιδής, όταν ολόκληρο το χωριό δούλευε, έτρωγε, τραγουδούσε και κοιμόταν κάτω από τα δέντρα για όσο διαρκούσε το μάζεμα των ελιών.

Όπως ισχύει στους περισσότερους επαγγελματικούς κλάδους, οι εκπαιδευτικοί μας οργανισμοί, είτε κρατικοί είτε ιδιωτικοί, τείνουν να βασίζονται όλο και περισσότερο σε μια συνεχή εναλλαγή κακοπληρωμένων και απογοητευμένων υπαλλήλων, που βρίσκονται σε αυτές τις θέσεις εργασίας μόνο για να τα βγάλουν πέρα, μέχρι να βρουν τρόπο να ξεφύγουν από το φαύλο κύκλο. Ο Indy

Johar περιγράφει με σαφήνεια τις αδικίες μιας κατάστασης όπου τα παιδιά «στις πρώτες 1000-5000 ημέρες της ζωής τους, τις τόσο σημαντικές για την ανάπτυξή τους, φροντίζονται από νέους και νέες που πληρώνονται λιγότερο από υπαλλήλους που τηγανίζουν μπιφτέκια στα McDonald's».¹⁶ Σύμφωνα με τον Johar, η παιδική ηλικία βρίσκεται σε βαθιά κρίση, μια κρίση που αφορά στην κατανόηση του τι σημαίνει να «είσαι άνθρωπος και πώς επενδύουμε στο να είμαστε άνθρωποι». Το μήνυμά του είναι ξεκάθαρο: «Η παιδική φροντίδα ως ιδέα θεωρείται σήμερα ένα έξτρα βάρος. Ένα κόστος που πρέπει να καταβληθεί για να διατηρηθεί το κοινωνικό συμβόλαιο. Η ιδέα πρέπει να είναι θεμελιωδώς διαφορετική». Ας κρατήσουμε την προτροπή του Johar για ένα *θεμελιώδη* επαναπροσδιορισμό κι ας τη συνδυάσουμε με την πρόκληση που διατυπώνει η Manuella Zechner. Η Zechner μελετά παραδείγματα από δίκτυα μητέρων, αυτό-οργανωμένες ομάδες παιδικής φροντίδας κι από πολιτικές του δήμου της Βαρκελώνης σχετικές με την παιδική ηλικία. Προτείνοντας να σκεφτούμε τη δημιουργία κοινών μέσω της παιδικής φροντίδας ως πολιτική πρακτική, η Zechner ρωτά: «Πώς θα έμοιαζε μια ριζοσπαστική πολιτική της παιδικής φροντίδας;»¹⁷

Στις παραγράφους που ακολουθούν, συνυφαίνουμε εντυπώσεις που αποκαλύπτουν στοιχεία της «δουλειάς που πρέπει να γίνει». Προσπαθούμε να ανταποκριθούμε στο ερώτημα της Zechner και την πρόκληση του Johar για «θεμελιωδώς διαφορετικές» συνθήκες φροντίδας, τις οποίες θεωρούμε αδιαχώριστες από τις συνθήκες μάθησης, που με τη σειρά τους αποτελούν συνθήκες ζωής. Εμβαθύνουμε σε στιγμές αγανάκτησης και παραδοξότητας, όπου αυτό που χρειαζόμαστε και γνωρίζουμε ότι είναι καλό και αναγκαίο μάς παρουσιάζεται ως απρόσιτο. Αναδεικνύουμε συγκρούσεις ανάμεσα στην πραγματικότητά μας και τον ομορφότερο κόσμο που οι καρδιές μας ξέρουν ότι είναι εφικτός,¹⁸ καθώς και τα επώδυνα κενά που δημιουργούν επικρατούσες πολιτικές διαχείρισης όταν αυτές απορρίπτουν με τρόπο αμείλικτο τις καλύτερες αρχές, τις καλύτερες πρακτικές που μπορεί να υποστηρίξει η συσσωρευμένη γνώση μας στην παιδαγωγική, την ψυχολογία ή την απλή ανθρώπινη καλοσύνη.

Στο πλαίσιο του εργαστηρίου μας κατά τη διάρκεια του συνεδρίου *Deep Commons*, η Σύλβια Χατζηγεωργίου διατύπωσε το στόχο μας ως εξής: «Αυτό που χρειαζόμαστε για μια νέα κοινωνία είναι να ανακαλύψουμε ξανά τρόπους που να τοποθετούν την ευημερία των παιδιών στο κέντρο και να σχεδιάζουμε τις δραστηριότητες των ενηλίκων γύρω από αυτό. Αν το κάνουμε, αποβάλλουμε άμεσα τις περισσότερες μορφές βίας και καταπίεσης».¹⁹ Αρχίζουμε να καταλαβαίνουμε τη σημασία της εισήγησης της Σύλβιας όταν σκεφτούμε πως οι περισσότεροι

και οι περισσότερες από εμάς ζούμε σε πλαίσια που διαχωρίζουν τα παιδιά, τα ηλικιωμένα άτομα και τα άτομα με αναπηρία, προκειμένου «οι υπόλοιποι» να είναι «παραγωγικοί». Ως κανόνας, οι χώροι εργασίας, τα δημόσια κτίρια, οι χώροι λήψης αποφάσεων και τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, όπως τα πανεπιστήμια και τα μουσεία, είναι χώροι εμφανώς απαλλαγμένοι από παιδιά και σε μεγάλο βαθμό, αν όχι εντελώς, μη φιλικόι στις ανάγκες και τις ενέργειες των παιδιών. Στις πόλεις ιδιαίτερα, τα παιδιά απομακρύνονται όχι μόνο από κάθε υπόνοια φυσικού τοπίου αλλά κι από την ενήλικη πραγματικότητα της εργασίας και της καθημερινής λειτουργίας της πόλης.²⁰ Για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία, τα παιδιά όχι μόνο κρατιούνται «ασφαλή» από τη φύση αλλά ακόμα και οι συναντήσεις τους με τα φυσικά περιβάλλοντα ελέγχονται με επιθετικό ή βίαιο τρόπο. Επιπλέον, τα παιδιά απομονώνονται συστηματικά από την ευρύτερη οικογένεια, το χωριό, το δημόσιο χώρο και την αρχέγονη συνθήκη της συμμετοχής σε ένα μεγαλύτερο, φυσικό, μη ρυθμισμένο και αδιαμεσολάβητο χώρο κοινών – έναν χώρο όπου τα κοινά φτιάχνονται από ομάδες που ταλαντεύονται ανάμεσα στη σύγκρουση και τη μετατροπή της σε μορφές συνεργασίας για αλληλοφροντίδα και για τη φροντίδα του περιβάλλοντός μας.

Ας αναγνωρίσουμε το γεγονός ότι για τους πιο πολλούς και τις πιο πολλές από εμάς και για τα παιδιά μας, το είδος του εκτεταμένου δικτύου υποστήριξης που οι προηγούμενες γενιές θεωρούσαν δεδομένο δεν υπάρχει αυτή τη στιγμή. Σίγουρα όχι το δίκτυο που θα μπορούσε να παρέμβει και να καλύψει ανάγκες φροντίδας σε καθημερινή βάση ή σε περιόδους κρίσης (για αυτό έχουμε πλέον τις ΜΚΟ). Ας αναγνωρίσουμε επίσης ότι δεν έχουμε ιδέα πώς να ξαναχτίσουμε αυτό που έχουμε χάσει. Είναι γεγονός ότι ως ενήλικοι κι ενήλικες κηδεμόνες των οικογενειακών μονάδων έχουμε ελάχιστες επιλογές πέρα από το να βασιζόμαστε σχεδόν εξ ολοκλήρου στην πώληση της εργασίας μας (που συμβαίνει σε περιβάλλοντα που αποκλείουν ή δεν ανέχονται παιδιά) προκειμένου να χρηματοδοτήσουμε την αναπόφευκτη εξάρτησή μας από υπηρεσίες που ισχυρίζονται ότι καλύπτουν τις ανάγκες φροντίδας και μάθησης, τόσο τις δικές μας όσο και των παιδιών μας, ενώ ταυτόχρονα υπονομεύουν την κρίσιμη αναπτυξιακή ανάγκη τα παιδιά να βιώνουν αυθεντικά τον κόσμο στον οποίο πρόκειται να επιβιώσουν.

Ξανά, αυτό δεν αποτελεί επιχείρημα ενάντια στη σχολειοποίηση ή την κρατική εκπαίδευση. Αυτό που προτείνουμε είναι μια αλλαγή νοοτροπίας τόσο για τη σχολειοποίηση όσο και για τη μη σχολειοποίηση. Υποστηρίζουμε πως πρέπει να νιώθουμε ευγνωμοσύνη για τα σχολεία. Όχι όμως επειδή μας επιτρέπουν να πηγαίνουμε στη δουλειά και να βγάζουμε τα προς το ζην. Επίσης, όχι επειδή δίνουν στα παιδιά την ευκαιρία να περνούν χρόνο με άλλα παιδιά, να

μαθαίνουν από αυτά και να αναπτύσσουν την αίσθηση του ανήκειν μέσα σε μια μεγάλη και σχετικά ποικιλόμορφη ομάδα με συνομήλικα παιδιά. Το γεγονός ότι αυτού του είδους η κοινωνικοποίηση και μάθηση περικλείεται σε τέτοιες κτιριακές δομές είναι στην πραγματικότητα το μεγαλύτερο μέρος του προβλήματος. Αντίθετα, η ευγνωμοσύνη μας για τα σχολεία βασίζεται στο ότι, προς το παρόν, μπορούν να επιτρέψουν μια σταδιακή μετάβαση σε ενήλικες που είναι εγκλωβισμένοι και εγκλωβισμένες σε **βρεφο/παιδοφοβικά** περιβάλλοντα, ώστε να αποδεσμευτούν σταδιακά και με ασφάλεια από αυτά, χωρίς να πρέπει να αναλάβουν μη διαχειρίσιμα οικονομικά ή άλλα ρίσκα. Το έργο μας είναι να ξαναεγκαθιδρύσουμε κοινότητες ικανές να ενσωματώνουν πλήρως τα παιδιά, τα ηλικιωμένα άτομα και τα άτομα με πρόσθετες ανάγκες. Αυτό περιλαμβάνει διαδικασίες που είναι εσωτερικές και συναισθηματικές, που αναιρούν διαχωριστικές νοοτροπίες και που αποκαθιστούν τους κοινωνικούς δεσμούς στο φυσικό χώρο. Ένα τέτοιο παράδειγμα, το οποίο διατυπώνει ως επιχείρημα στο έργο και την πρακτική της η Βραζιλιάνα καλλιτέχνη και εκπαιδευτικός Livia Moura, είναι η μετάβαση από τη συν-εξάρτηση στην αλληλεξάρτηση. Η Livia προτείνει τελετουργικούς τρόπους ενίσχυσης και καθοδήγησης των συναισθηματικών διαδικασιών που είναι απαραίτητες για τη εγκαθίδρυση και τη διατήρηση κυκλικών οικονομιών **συνεταιρισμού/συνεργασίας**. Οι διαδικασίες αυτές μπορεί να είναι διαπροσωπικές, συμπεριφορικές και πολιτικές. Για παράδειγμα, περιλαμβάνουν την ενθάρρυνση της μελέτης της μη βίαιης επικοινωνίας²¹ ή την έρευνα για δομές λήψης αποφάσεων που αποδεικνύονται χρήσιμες σε διαφορετικές καταστάσεις. **Μπορεί επίσης να είναι υλικοτεχνικές και πρακτικές, επικεντρωμένες στη διαμόρφωση τρόπων ρευστής συνύπαρξης με ομάδες ανθρώπων μέσα σε συνθήκες δουλειάς με ουσιαστικό νόημα, σε γιορτές και συζητήσεις.**

Ένα ακόμη σημαντικό καθήκον είναι η επανεννοιολόγηση του ρόλου του σχολείου κι ο πρακτικός του επανασχεδιασμός υπό αυτό το πρίσμα. Πρόκειται για ένα απαιτητικό εγχείρημα, δεδομένου ότι το στάτους κβο τείνει να γίνεται ολοένα και πιο αυταρχικό όταν διανύει (ας ελπίσουμε με συγκρατημένη αισιοδοξία) το στάδιο της επιθανάτιας αγωνίας του. Παρ' όλα αυτά, είναι πλέον δύσκολο να διακρίνουμε την όποια αξία σε δομές που ισχυρίζονται ότι «διδάσκουν» στα παιδιά όσα χρειάζεται να ξέρουν για τον κόσμο, ενώ τα περιορίζουν σε οικολογικά απαράδεκτα κτίρια, σχεδιασμένα για έλεγχο, «ασφάλεια» και «υγιεινή» – συνθήκες που επιβάλλονται από αγχωμένες και συχνά αναπόφευκτα δυσλειτουργικές ομάδες ενηλίκων, οι οποίες λειτουργούν κεντριοποιημένα κι από τα πάνω προς τα κάτω. Αυτό το γενικό σχήμα ισχύει τόσο σε δημόσια όσο και σε ιδιωτικά σχολεία, καθώς και σε ινστιτούτα μάθησης που

ειδικεύονται σε «εξωσχολικές» (τι έννοια!) δραστηριότητες, όπως η μουσική, ο αθλητισμός και ο χορός. Πρακτικές που αποκόπτονται από τα αυθεντικά κοινωνικά τους συμφραζόμενα και λειτουργίες, από τις αρχικές πηγές της έμπνευσής τους και αντιμετωπίζονται απλώς ως δεξιότητες και προϊόντα διδασκαλίας. Επομένως, έχουμε ως έργο να επανασυνδέσουμε αυτές τις πρακτικές με τις τελετουργικές δράσεις μετάδοσής τους, αναδεικνύοντας τις νοηματικές τους συνδέσεις και το ρόλο τους ως στοιχεία εορταστικών κοινωνικών διαδικασιών που καλλιεργούν και διαρθρώνουν την κοινωνική συνοχή. Αυτό προϋποθέτει να διατυπώσουμε με σαφήνεια το αίτημά μας προς το εκπαιδευτικό σύστημα να σέβεται και να δημιουργεί χώρο για αναπτυξιακές και κοινωνικές προτεραιότητες, όπως το να σκαρφαλώνουν τα παιδιά σε δέντρα και να τρέχουν ελεύθερα, να τραγουδούν και να χορεύουν γύρω από φωτιές,²² να συνδέονται με τις εποχές και με αρχαία έθιμα και πρακτικές που σχετίζονται με τη γιορτή και τη συγκομιδή.

Είναι απαραίτητο λοιπόν να εστιάσουμε στην εκ νέου σφυρηλάτηση αυτών των συνδέσεων, αξιοποιώντας ακόμα και τις πιο μικρές ευκαιρίες για την ενίσχυση της κοινότητας και της ανθρώπινης σύνδεσης – ευκαιρίες που τα σχολεία, ως κεντρικοί κόμβοι, μπορούν να προσφέρουν. Συμπεραίνουμε ότι η πλήρης απόρριψή τους αυτή τη στιγμή μόνο θα εμβάθυνε την απομόνωσή μας. Ωστόσο, απαιτείται να χαλαρώσουν τον έλεγχό τους, να μετατοπίσουν τις πολιτικές τους, να αναιρέσουν τις ιεραρχικές επιβολές του αναλυτικού προγράμματος διδασκαλίας (και όπου είναι δυνατόν να το αφαιρέσουν εντελώς). Χρειαζόμαστε να θυμούνται και να φροντίζουν το σώμα, ενθαρρύνοντας την ανάγκη για σωματική ενεργοποίηση, να ενδυναμώνουν και να προσφέρουν στήριξη στα παιδιά, καθώς και στο παιδί που κρύβεται/ζει μέσα στους ενήλικες που κατοικούν αυτά τα κτίρια, ώστε να μπορέσουν να πετάξουν ή τουλάχιστον να σκαρφαλώσουν.

«Μην βγάζετε τα παιδιά από το δωμάτιο»: η κοινοτικά ενταγμένη μάθηση και φροντίδα και η δημιουργία κοινών μέσα από την παιδική φροντίδα ως εορταστική επανενσωμάτωση της συνύπαρξης.

Η ολοένα και πιο δημοφιλής προσέγγιση Reggio Emilia για τη μάθηση στα πρώτα χρόνια της εκπαίδευσης αναγνωρίζει το περιβάλλον ως την τρίτη δασκάλα ή τον κόμβο σε ένα τρίγωνο όπου οι δάσκαλοι κι οι δασκάλες μαθαίνουν από τα παιδιά και τα παιδιά μαθαίνουν από τους δασκάλους και τις δασκάλες.²³ Αυτό το όμορφο αξίωμα δεν αναφέρεται μόνο στα εκπαιδευτικά υλικά και την αρχιτεκτονική των κτιρίων, αλλά και στις αρχές και τα συν-αισθηματικά

(affective) στοιχεία του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος, την οργανωτική δομή, τις άδηλες πρακτικές συντονισμού και τη χημεία ανάμεσα σε όσες και όσους φροντίζουν τα παιδιά κ.ο.κ. Αυτό ενδέχεται να εγείρει το επιχείρημα ότι οι βασικές αρχές που σιωπηρά μεταδίδονται από τα παιδικά περιβάλλοντα δεν μπορούν παρά να περιοριστούν σε πλαστικοποιημένους και αποστειρωμένους ιδρυματικούς χώρους όπου, για το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας, μας υποδεικνύεται τι και πώς να μάθουμε. Όπου αποκλείονται σχεδόν εντελώς η φυσική μας περιέργεια για τον κόσμο, το σύμπαν και το ένστικτό μας για έναν εποχικό ρυθμό συνδετικών δραστηριοτήτων σε εναλλαγή με περιόδους μη δομημένου ελεύθερου παιχνιδιού (το οποίο οι παιδαγωγοί θεωρούν ως βασικό φορέα της αυτό-κατευθυνόμενης μάθησης). Όπου η εξερεύνηση και η σωματική κίνηση ελέγχονται και περιορίζονται, όπου, σε διδακτικές περιόδους των 45 λεπτών, συναντιόμαστε με τομείς γνώσης, προαποφασισμένους και δομημένους σε θέματα και μαθησιακούς στόχους. Κι όλα αυτά συμβαίνουν αποκομμένα από τις ανάγκες της περιοχής όπου βρίσκεται το σχολείο, των κατοίκων και των γονέων των οποίων η συμμετοχή περιορίζεται σε φιλανθρωπικές εκδηλώσεις και συγκέντρωση χρημάτων για αθλητικό εξοπλισμό, συχνά σε πλήρη άγνοια ή, στην καλύτερη περίπτωση, μέσα από μια αμυδρή και επιφανειακή κατανόηση.

Στη δική μας γωνιά του κόσμου, υπάρχει ένα επιχείρημα που προωθείται σθεναρά από την αριστερά: ότι το κράτος πρέπει να επεκτείνει την παροχή πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σ' όλη τη διάρκεια της ημέρας. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι εργάσιμες ώρες διαρκώς αυξάνονται, το επιχείρημα για την επέκταση του σχολικού ωραρίου αποσκοπεί στην αντίσταση κατά της ιδιωτικοποίησης της δημόσιας εκπαίδευσης, με την ελπίδα να μειώσει το κόστος και την ταλαιπωρία των γονέων που αναγκάζονται να οργανώνουν απογευματινές δραστηριότητες και να βοηθούν τα παιδιά τους με τις σχολικές εργασίες. Ωστόσο, όταν αναφερόμαστε στην παιδική φροντίδα ως ριζοσπαστική πρακτική δημιουργίας κοινών (radical childcare commoning), είναι προφανές ότι αυτό απέχει από την προσέγγιση που είχε στο μυαλό της η Zechner. Η κατεύθυνση που φαίνεται ν' ακολουθούν οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής πιθανότατα θα μας οδηγήσει σε ακόμα βαθύτερα αδιέξοδα. Ας μην σπαταλήσουμε επιπλέον πόρους για να κρατάμε τα παιδιά σ' αυτά τα περιβάλλοντα για ακόμα μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Εκτός αν αρχίσουμε να επανεφευρίσκουμε τη σχολειοποίηση με τρόπο που να συνάδει με τις ανάγκες της παιδικής ηλικίας ή τουλάχιστον με τη φύση της διαδικασίας της μάθησης, η επέκταση της σχολικής ημέρας θα ισοδυναμεί με την κανονικοποίηση μιας σχεδόν πλήρους κλοπής της παιδικής ηλικίας και τη απόλυτη απομόνωση των παιδιών από τον υπόλοιπο κόσμο. Δεν θα ήταν πιο ουσιαστική

επένδυση αν απλοποιούσαμε το αναλυτικό πρόγραμμα, ακολουθούσαμε τις συμβουλές παιδαγωγών και ψυχολόγων καταργώντας τις σχολικές εργασίες για το σπίτι, χαμηλώνουμε τους φράχτες των σχολείων και μετατοπίζαμε το μεγαλύτερο μέρος της μάθησης σε κήπους και υπαίθριους χώρους άσκησης; Αν φυτεύαμε δέντρα για σκιά και σκαρφάλωμα αντί να τα κόβουμε ή να απαγορεύουμε την πρόσβασή σε αυτά από φόβο για το ποιος θα αναλάβει την ευθύνη σε περίπτωση τραυματισμών; Κι αντί να διοχετεύουμε χρήματα στις βιομηχανίες ασφάλειας με ψηλούς φράχτες και κάμερες, να εμπλέκαμε την κοινότητα και να εργαζόμασταν για τη δημιουργία πόλεων και χώρων εργασίας φιλικών προς τα παιδιά; Τα περιστατικά ενόπλων επιθέσεων και βανδαλισμών στα σχολεία καταδεικνύουν ξεκάθαρα την ανάγκη να απομακρυνθούμε από αυτές τις απάνθρωπες αρχιτεκτονικές – και σίγουρα να μην τις εξοπλίζουμε περαιτέρω ή να τις ανασχεδιαζουμε με ακόμη πιο εξεζητημένο τρόπο.

Είναι γεγονός ότι η νομοθεσία καθιστά σχεδόν αδύνατη την υλοποίηση και ανάπτυξη τοπικών συνεταιριστικών εκπαιδευτικών πρωτοβουλιών. Ένα από τα πράγματα που πρέπει να εγκαταλείψουμε, σε επίπεδο πολιτικής, είναι τα «πρότυπα» για τα σχολικά κτίρια, τα οποία καθιστούν εξαιρετικά δύσκολη τη χορήγηση κρατικής άδειας σε εναλλακτικές και συνεταιριστικές πρωτοβουλίες μάθησης και φροντίδας χωρίς τεράστια αρχικά κεφάλαια. Μια προσέγγιση που αναδύεται παράλληλα σε διαφορετικά μέρη (όπως στην Ισπανία και την Ελλάδα, απ' όσα γνωρίζουμε μέχρι στιγμής), αφορά την παραχώρηση ανενεργών σχολικών κτιρίων σε σχεδόν εγκαταλελειμμένα χωριά από το κράτος σε γονεϊκούς συνεταιρισμούς ή σε εναλλακτικές εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες. Τα μέλη αυτών των κοινοτήτων είναι διατεθειμένα να μετακινηθούν και να εγκατασταθούν εκεί, με την υποστήριξη εκπαιδευτικών που έχουν πιστοποίηση τόσο συμβατικής όσο και εναλλακτικής διδασκαλίας και που είναι σε θέση να αναλάβουν το οικονομικό ρίσκο.²⁴ Αυτό που καθιστά τις περιπτώσεις αυτές νέο και ελπιδοφόρο φαινόμενο είναι πως δημιουργούν την ευκαιρία να γίνουν τα πράγματα διαφορετικά, αξιοποιώντας την υπάρχουσα υποδομή χωρίς να θεωρούνται απειλή για το συνολικό εκπαιδευτικό σύστημα. Δεδομένου ότι οι απαιτήσεις του κράτους για δαπανηρές, επίσημες προδιαγραφές σχολικών κτιρίων και πιστοποιήσεις προσωπικού αποτελούν τα μεγαλύτερα εμπόδια για την ανάπτυξη εναλλακτικών εκπαιδευτικών σχημάτων, τέτοιες πρωτοβουλίες δίνουν μια καθοριστική ώθηση. Επιπλέον, είναι ιδιαίτερα πολύτιμες καθώς μπορούν να αναδείξουν τα **στοιχεία/συστατικά** που εξακολουθούν να λείπουν, ακόμα κι όταν η υποδομή, η σύνδεση με το φυσικό περιβάλλον και οι απαιτούμενες άδειες έχουν εξασφαλιστεί. Θα μπορούσαμε να

υποστηρίζουμε ότι αυτά τα **στοιχεία/συστατικά** αντιστοιχούν στην ένταξη της κοινότητας ως αλλαγή νοοτροπίας, την κατανόηση της συνεταιριστικής οικονομίας και της πρακτικής εφαρμογής της με εορταστικούς τρόπους που καλλιεργούν την προσωπική ελευθερία. Περιλαμβάνουν επίσης τη συναίνεση σε παιδαγωγικές αρχές που διέπονται από θεμελιώδη σεβασμό προς τη ζωή και τις μαθησιακές διαδρομές των άλλων, ή αυτό που η Eve Annecke έχει εμπνευσμένα ονομάσει «επαναπροσδιορισμ[ό] της εκπαίδευσης ως ριζοσπαστική συντροφειση προς τη δημιουργία διαφορετικών τρόπων γνώσης και ύπαρξης».²⁵ Η προσέγγιση της Annecke στηρίζεται σε ένα πνεύμα αμοιβαίας **ακρόασης** και αλληλοστήριξης αντί για τα ιεραρχικά προγράμματα διδασκαλίας. Εξίσου κρίσιμα είναι τα **στοιχεία/συστατικά** της μη βίαιης επικοινωνίας, της **οργανωτικής διευκόλυνσης?** και των μεθόδων μετασχηματισμού συγκρούσεων, καθώς και η εμπειρία και η βούληση να συνδυάζουμε όλες αυτές τις πρακτικές κι έπειτα να συνεχίζουμε να «παραμένουμε με το **πρόβλημα**».²⁶

Προς μια επαναγρίωση: πηγαίνοντας στην Αμμόχωστο με τη Silvia Federici, τον Luiz Guilherme Vergara και τον Richard M. Stallman

Το 2019 έφτασα στην κορύφωση της ακαδημαϊκής μου καριέρας και ταυτόχρονα στο απόλυτο ναδίρ, όταν ένα Unconference (**Μη-συνέδριο?**) διέλυσε τις ψευδαισθήσεις μου σχετικά με την πιθανότητα να βρω ή να συνδημιουργήσω κοινοτικές συνδέσεις μέσα ή μέσω των ακαδημαϊκών πλαισίων. Ήταν ένα πρότζεκτ που είχα συλλάβει, σχεδιάσει και συντονίσει, συνδέοντας την επίσημη ακαδημαϊκή μου εργασία με τη μακροχρόνιά μου έρευνα που αποτελούσε για μένα έργο αγάπης: την διερεύνηση, την οργανωτική διευκόλυνση και τις διασυνδέσεις μου στο πλαίσιο του κινήματος για την ελεύθερη τεχνολογία και τη δικαιοσύνη της πληροφορίας και το hackerspace (ψηφιακή? κοινότητα προσανατολισμένη στην τεχνολογία και την ελευθερία μέσω της ισότιμης μάθησης peer-to-peer).²⁷ Η ιδέα και οι βάσεις της ήταν αρκετά **δυνατές** ώστε να συγκεντρώσουν μια δυναμική τοπική ομάδα συνδιοργάνωσης, η οποία με τη σειρά της κατάφερε να προσελκύσει μια καταπληκτική ομάδα με συμμετοχές από κάθε γωνιά του κόσμου γύρω από το θέμα, «Ελεύθερες τεχνολογίες, τέχνες και κοινά». Εκείνη την εποχή, ο γιος μου ήταν ενός έτους και δούλευα πάνω σ' όλα αυτά αντιμετωπίζοντας μια σοβαρή έλλειψη κοινοτικής υποστήριξης, η οποία τα επόμενα χρόνια θα γινόταν ακόμα εντονότερη. Ένιωθα σαν να τιμωρούμαι, χωρίς να γνωρίζω αν αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι είχα παιδιά, ότι δεν διέκοψα την εγκυμοσύνη όταν συνειδητοποίησα πως θα το μεγαλώσω μόνη μου ή ότι, ενώ μεγαλώνω μόνη μου ένα παιδί, δεν

εγκατέλειψα το όραμά μου να δημιουργήσω χώρο για μια ουσιαστικά συνδεδετική συνάντηση γύρω από σημαντικά ζητήματα. Μου πήρε χρόνια να βρω τις λέξεις για να περιγράψω αυτή την κατάσταση και το παράδοξο πως η ανάγκη μου να επικοινωνήσω και να συνεργαστώ γύρω από αυτά τα θέματα, ενώ ταυτόχρονα φρόντιζα ένα μικρό παιδί, με έσπρωχνε έξω από τη δική μου, υποτίθεται, ριζοσπαστικά συμπεριληπτική εργασία. Κατά τη διάρκεια του συνεδρίου, επικεντρώθηκα στο να είμαι παρούσα και αυθεντική στην δική μου εμπύχωση (soul-investing). Η κορύφωση του πρότζεκτ, το πραγματικό στοίχημα, ήταν η δεύτερη μέρα, όταν οι συμμετέχοντες και οι συμμετέχουσες κλήθηκαν να αυτοοργανωθούν και να συνδιαμορφώσουν την ατζέντα, έχοντας ως βάση τις προτεραιότητες που αναδύθηκαν στις παρουσιάσεις της προηγούμενης μέρας. Ανάμεσα σ' αυτές ήταν και η κεντρική ομιλία της Silvia Federici. Παρά το γεγονός ότι ήμουν οργανώτρια κι από τα άτομα που είχαν ξεκινήσει το πρότζεκτ και συμμετείχα έχοντας το παιδί μου μαζί, δεν κατάφερα ποτέ να γνωρίσω τη Silvia. Μαζί μ' ένα μέλος της επιστημονικής επιτροπής, επέλεξε να παραλείψει το κομμάτι της συνδιαμόρφωσης και της κοινοτικής ενσωμάτωσης του πρότζεκτ για να πάει σε μια ημερήσια εκδρομή στην πόλη-φάντασμα της Αμμοχώστου. Για μήνες υποστήριζα, χωρίς να εισακούομαι από τους συνδιοργανωτές και τις συνδιοργανώτριες, ότι το μη-συνέδριο μπορούσε και έπρεπε να αποδεσμευτεί από το πανεπιστήμιο και να μεταφερθεί κάπου όμορφα. Μέχρι να καταλάβω ότι η Silvia είχε κάνει ακριβώς αυτό, ήταν πια αργά για να την ακολουθήσω. Η καρδιά μου ράγισε. Πέρασα το υπόλοιπο του συνεδρίου και ένα μεγάλο μέρος των επόμενων ετών, προσπαθώντας να καταλάβω τι πραγματικά κράτησε – εμένα, το παιδί μου και μια εξαιρετική διεθνή ομάδα ακτιβιστών και ερευνητριών των κοινών στην τέχνη και την τεχνολογία – σ' ένα πανεπιστημιακό κτίριο, χωρίς παράθυρα και με κλιματισμό, αντί να βρισκόμαστε στην παραλία, έξω από μια πόλη-φάντασμα, μαζί με τη Silvia Federici. Τι μας σταμάτησε από το να ζήσουμε σύμφωνα με τα ιδανικά μας; Από το να αφήσουμε τη ροή να μας οδηγήσει; Από το να μετατρέψουμε αναστοχαστικά τη θεωρία σε πράξη; Από το ν' ακούσουμε το σώμα μας που μας καλούσε να βγούμε έξω και να πάμε κάπου όμορφα; Τέσσερα χρόνια μετά, αυτό το κείμενο είναι μέρος της προσπάθειάς μου να μην αφήνουμε τέτοιες ευκαιρίες (που προκύπτουν συνέχεια γύρω μας) για ελεύθερη και συνδεδεμένη μάθηση, για ζωή, να γλιστρούν μέσα από τα χέρια μας. Το συγκεκριμένο ζήτημα αναδείχθηκε με ένα σχεδόν ανατριχιαστικό τρόπο σε μια από τις κεντρικές ομιλίες του Unconference από το Βραζιλιάνο θεωρητικό της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης Luiz Guilherme Vergara. Ο Vergara αναφέρθηκε στην έννοια της «παγκοσμιοποίησης από τη βάση»

του Arjun Appadurai, την κριτική παιδαγωγική του Paulo Freire, και την «ζωτική ανάγκη για τέχνη» του Mario Pedrosa, επαναπροσδιορίζοντας την **παιγνιώδη διάθεση (playfulness)** και τη **δημιουργία τόπων (placefulness)** και προτείνοντας μια σωματοκεντρική διαδικασία νοηματοδότησης και παραγωγής γνώσης που «εκτοπίζει αποξενωτικές αφηγήσεις και αξίες». ²⁸ Τόνισε την παιδαγωγική σημασία του να δοθεί προτεραιότητα στη δημιουργία «παρα-εργαστηρίων», στην εξασφάλιση του «απεριόριστου δικαιώματος στην έρευνα και, πάνω από όλα, την πειραματική αναζήτηση και εφεύρεση» **μέσα από τρόπους ενός σκέπτεσθαι μαζί με το δάσος (forest-thinking)??**. Ισχυρίστηκε πως οι πρακτικές μικροαντίστασης επιτελούν την ‘επαναγρίωση του ανθρώπινου’, σε αντίθεση με τη σχολειοποίηση που συμβαίνει ως καταπιεστική διαδικασία εξημέρωσης. Επιπλέον, προσέφερε ένα ορισμό της καινοτομίας ως «διάρρηξη της [καταπιεστικής ακινησίας της] πυκνότητας του παρόντος», μια έννοια που αποκτά ιδιαίτερο νόημα σε σχέση με την «στροφή προς την ενσυνειδητότητα» στο λόγο για την εκπαίδευση και τη γονεϊκότητα, καθώς και στις διδακτικές πρακτικές που σχετίζονται με τη δημιουργικότητα, εστιάζοντας, για παράδειγμα, στην πλήξη ως μέσο εμβάθυνσης, στη μη διάσπαση της προσοχής, στο ριψοκίνδυνο παιχνίδι και στην έμφαση στη διαδικασία παρά στο αποτέλεσμα.

Κατά την ομιλία της στο Unconference, η Silvia Federici έθεσε το εξής ερώτημα: «Πώς μπορούμε να χτίσουμε νέες μορφές κοινοτισμού, νέες μορφές κοινών, αν [οι ίδιες οι τεχνολογίες που χρησιμοποιούμε] αποτελούν την πηγή της καταστροφής πολλών κοινοτήτων;» Αναφερόταν στην καπιταλιστική εκμετάλλευση, την κουλτούρα του καταναλωτισμού, τις απαράδεκτες εργασιακές συνθήκες και την αβάσταχτη εξάντληση των φυσικών πόρων που απαιτεί η παραγωγή και χρήση των διαδεδομένων τεχνολογικών συσκευών. Το ζήτημα ωστόσο της τεχνολογίας ως θεμελιώδους παράγοντα στην αυξανόμενη αποξένωση και αποστέρηση των κοινοτήτων μας δεν περιορίζεται μόνο στο **υλικό επίπεδο (hardware)**. Ο Richard M. Stallman, ένας ακόμη καταπληκτικός ομιλητής του Unconference, έχει αφιερώσει τη ζωή του όχι μόνο στην διάδοση της γνώσης σχετικά με τους κινδύνους εκμετάλλευσης και ανελευθερίας που ελλοχεύουν στο **επίπεδο του λογισμικού (software)**, αλλά και στην απόδοση ενός ζωντανού παραδείγματος για το πώς μπορούμε να ζούμε χρησιμοποιώντας λογισμικά που σέβονται την ελευθερία, τι μορφή μπορούν να έχουν και ποιες οι δυνατότητες και οι περιορισμοί τους.

Δεδομένης της απουσίας τέτοιων παραδειγμάτων, μια περιεκτική επισκόπηση του προβλήματος προσφέρεται στο έργο των Andra Siibak και Giovanna Mascheroni σχετικά με την

επίδραση των νέων τεχνολογιών στην εκπαίδευση και την παιδική ηλικία. Οι δύο ερευνήτριες επισημαίνουν τους κινδύνους που συνδέονται με την διαρκώς αυξανόμενη «δεδομενοποίηση» των ανθρώπων – ιδιαίτερα των παιδιών – και της εκπαιδευτικής διαδικασίας, καθώς και με την «συσκευοποίηση» της γονεϊκότητας. Παράλληλα, υποστηρίζουν πως οι τεχνο-λυτικές προσεγγίσεις στα οικολογικά και κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζουμε, καθώς και η βιοπολιτική διαχείριση των ανθρώπων μέσω της χρήσης βιομετρικών τεχνολογιών, που εφαρμόζονται όλο και περισσότερο και χωρίς κριτική αμφισβήτηση στα εκπαιδευτικά ιδρύματα, αποτελούν σοβαρούς κινδύνους παγκοσμίως. Εντοπίζουν τις αποδεδειγμένα αρνητικές συνέπειες της συνεχούς επιτήρησης της μαθησιακής διαδικασίας των παιδιών (κυρίως για εμπορικούς σκοπούς, αλλά όχι αποκλειστικά), καθώς και τη συσσώρευση δεδομένων που ακολουθούν τους νέους και τις νέες στην ενηλικίωση, επηρεάζοντας πιθανώς την πρόσβασή τους σε περαιτέρω εκπαίδευση, εργασία, υγειονομική περίθαλψη και χρηματοοικονομικές υπηρεσίες. Οι Siibak και Mascheroni καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η εκτεταμένη χρήση τέτοιων τεχνολογιών εκμετάλλευσης στα σχολεία «αποτελεί κάτι παραπάνω από απειλή για την ιδιωτικότητα των νέων: το διακύβευμα είναι το μέλλον της ανθρώπινης **εμπρόθετης δράσης/ αυτενέργειας** – και τελικά της κοινωνίας και του πολιτισμού». Παράλληλα, το έργο της Federici για την εκπαίδευση και τις κοινότητες της φροντίδας προσφέρει ένα όμορφο αντίβαρο στις δυστοπικές εικόνες εκμετάλλευσης και καταστροφής, ανοίγοντας χειροπιαστές και αισιόδοξες κατευθύνσεις για την υποστήριξη συλλογικών, αντι-ατομικιστικών αρχών μάθησης, την ενίσχυση της κοινότητας, την αλληλοφροντίδα και τη φροντίδα για όσα μας περιβάλλουν.

Υπάρχουν πολλά ακόμη που θα ήθελα να μοιραστώ εδώ. Σχετικά με τους τρόπους δημιουργίας ευκαιριών και την ανάπτυξη εθίμων που να καλλιεργούν τη συνειδητή συνύπαρξη, την αίσθηση του ανήκειν και τη σύνδεση. Για την ανάγκη να επανενεργοποιήσουμε αρχέγονες παραδόσεις μέσα από διευρυμένες έννοιες της γιορτής και της συγκομιδής – έννοιες που χρησιμοποιούνται σε όλο το κείμενο ως μεταφορές για τη συλλογή και τη συγκέντρωση **στοιχείων/συστατικών** πέρα από το υλικό επίπεδο. Θα ήθελα να επαναδιατυπώσω ως εκπαιδευτική προτεραιότητα το να θυμηθούμε τις τελετουργικές δράσεις της συγκομιδής, τους χορούς της, τη βιωμένη επιστήμη της, τις αφηγηματικές πρακτικές της και το πώς παράγουν κοινωνική συνοχή. Θα ήθελα να ανακαλέσω **φαντασιώσεις** σχετικά με το τι θα μπορούσε να είχε αποκαλυφθεί εκείνη την ημέρα, αν η ομάδα του Unconference είχε βγει έξω από το πανεπιστήμιο: ποιες πιθανές λύσεις και στρατηγικές θα είχαν προκύψει, συνδέοντας τις σφαίρες

της κοινότητας, της παιδαγωγικής, της τεχνολογίας και της ευθύνης προς το μέλλον της ζωής, αν η εργασία, η κοσμοθεωρία και η βιωμένη πολιτική του Richard M. Stallman είχαν συναντηθεί στην παραλία, δίπλα στην πόλη-φάντασμα της Αμμοχώστου, με αυτές της Silvia Federici και του Luiz Guilherme Vergara; Θα ήθελα να απευθύνω μια πρόσκληση για τη δημιουργία χώρων όπου θα μοιραζόμαστε επώδυνες κι αστείες ιστορίες αποτυχίας συνεχίζοντας να αναζητούμε ρυθμό και ροή και ιστορίες ανάκαμψης κι άλλες ιστορίες στις οποίες ακολουθούμε τα παιδιά και τα παιδιά μέσα μας. Τέλος, θα ήθελα να μοιραστώ πως ένα από τα πιο πολύτιμα ευρήματά μας σχετικά με το χτίσιμο κοινοτήτων είναι ότι «το μεγαλύτερο δώρο που μπορούμε να προσφέρουμε σε άτομα που είναι γονείς είναι η ευκαιρία να αναπληρώσουν ύπνο»²⁹ και η συνειδητοποίηση ότι το μεγαλύτερο μέρος των δύσκολων καταστάσεων μπορεί να επιλυθεί ξεσπώντας σ' ένα τραγούδι.

Βιβλιογραφία

Annecke, Eve. “Re-Imagining Education as Radical Accompanying in Creating Different Ways of Knowing and Being.” Παρουσιάστηκε στο συνέδριο *Re-Imagining Education*, EcoVersities Alliance, 3 Απριλίου 2021. <https://re-imagining.education/schedule-2021/>.

Armstrong, J. Scott. “Natural Learning in Higher Education.” *SSRN*. Rochester, NY, 16 Απριλίου 2010. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1928831>.

Caffentzis, George, and Silvia Federici. “Notes on the Edu–Factory and Cognitive Capitalism.” *Transversal Texts*, 2007. <https://transversal.at/transversal/0809/caffentzsfederici/en>.

de Angelis, Massimo, ed. “Editorial: Care Work And The Commons.” *The Commoner*. Winter, no. 15 (2012). https://files.libcom.org/files/commoner_issue-15.pdf

Deep Commons 22. Workshop: “Connective Practices in Community Integrated Arts, Nature and Tradition-Based Learning and Care across the Division of Cyprus”, 2022. Part of the *Deep Commons Conference* [online], 28 Οκτωβρίου 2022, φιλοξενήθηκε στο Department of Government and Politics, University College Cork, Ireland, σε συνεργασία με το La Terre Institute for Community and Ecology, Mississippi, USA <https://vimeo.com/772039569>.

Douglas, Mary. *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. London ; New York: Routledge, 1966.

Eimaste Parents Cooperative, “Ethos: Some Guidelines towards a Community of Care – Eimaste;,” May 23, 2022, <https://parentscollective.eimaste.net/ethos-some-guidelines-towards-a-community-of-care/>.

Eisenstein, Charles. *The More Beautiful World Our Hearts Know Is Possible*. Berkeley, California: North Atlantic Books, 2013.

Federici, Silvia. Silvia Federici: “Our struggle will not succeed unless we rebuild society,” Interview by Alana Moraes and Maria A.C. Brant. *Sur: International journal on human rights*. 4 Δεκεμβρίου 2016. <https://sur.conectas.org/en/silvia-federici/>.

Galindo, Maria. Maria Galindo: “The homogeneity in feminism bores us; unusual alliances need to be formed.” Συνέντευξη στις Alana Moraes, Mariana Patrício και Tatiana Roque, *Sur: International journal on human rights*. 4 Δεκεμβρίου 2016.

<https://sur.conectas.org/en/the-homogeneity-in-feminism-bores-us-unusual-alliances-need-to-be-formed/>.

Hadjigeorgiou, Sylvia. (manuscript, forthcoming) "*The loneliness of the Trillion*" [*Η μοναξιά του τρισεκατομμυρίου*].

Haraway, Donna J. *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Duke University Press, 2016.

Heying, Heather and Bret Weinstein. *A Hunter-Gatherer's Guide to the 21st Century: Evolution and the Challenges of Modern Life*. London: Swift Press, 2021

Holloway, John. *Crack Capitalism*. London: Pluto Press, 2010.

Hübner, Falk. "Connective Symposium 17-19 November 2022 – Call for Contributions." Falk Hübner (blog), 7 Ιουνίου 2022.
<https://hubnerfalk.com/2022/06/07/connective-symposium-17-19-november-2022-call-for-contributions/>.

Johar, Indy. "A Systemic Crisis of Childhood," 2018. <https://vimeo.com/281490608>.

Robson, Kelsey. "Review of the Literature on the Reggio Emilia Approach to Education with a Focus on the Principle of the Environment as the Third Teacher." *The International Journal of Holistic Early Learning and Development* 4 (19 Σεπτεμβρίου 2017): 35–44.

Loizidou, Chrystalleni, and Evanthia Tselika. "Unconference: Free / Libre Technologies Arts & the Commons." University of Nicosia Research Foundation, 2019.
https://fineartuniccy.files.wordpress.com/2020/04/unconference_abstract-booklet-final-corrected.pdf.

Loizidou, Chrystalleni, and Livia Moura. "'Keep the Children in the Room:' On the Biopolitics of Single Mothering in the Time of Covid." *Revista MESA N°6 Vidas Escondidas*. 2020
<http://institutomesa.org/revistamesa/edicoes/6/nao-tire-as-criancas-da-sala-biopolitica-de-maes-solteiras-em-tempo-de-covid-19-2/?lang=en>.

Mascheroni, Giovanna, and Andra Siibak. *Datafied Childhoods: Data Practices and Imaginaries in Children's Lives*. Peter Lang Publishing Incorporated New York, 2021.

Rosenberg, Marshall B., and Deepak Chopra. *Nonviolent Communication: A Language of Life: Life-Changing Tools for Healthy Relationships*. PuddleDancer Press, 2015.

Siibak, Andra, and Giovanna Mascheroni. *Children's Data and Privacy in the Digital Age*. CO:RE Short Report Series on Key Topics. Hamburg: Leibniz-Institut für Medienforschung | Hans-Bredow-Institut (HBI), 2021. <https://doi.org/10.21241/ssoar.76251>.

Srnicek, Nick. *Platform Capitalism*. 1st edition. Cambridge, UK ; Malden, MA: Polity, 2016.

Vergara, Luiz Guilherme. “Grassroots Utopias.” In *Free/Libre Technologies, Arts and the Commons*, edited by Evanthia Tselika and Niki Sioki, 36–44, 2020.

“Unconference.” In *Wikipedia*, June 9, 2023.
<https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Unconference&oldid=1159242910>.

Zechner, Manuela. “Childcare Commons: Of Feminist Subversions of Community and Commune in Barcelona.” *Ephemera: Theory and Politics in Organisation* 22, no. 2, 19-49 (2022).

Σημειώσεις

1. Massimo de Angelis, (επιμ.), “Editorial: Care Work and The Commons,” *The Commoner*. Winter, no. 15 (2012), https://files.libcom.org/files/commoner_issue-15.pdf.
2. Βλ. Livia Moura, στο Chrystalleni Loizidou and Livia Moura, “‘Keep the Children in the Room.’ On the Biopolitics of Single Mothering in the Time of Covid,” *Revista MESA Nº6 Vidas Escondidas* (2020).
3. Indy Johar, “A Systemic Crisis of Childhood,” 2018, <https://vimeo.com/281490608>.
4. Mary Douglas, *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo* (London ; New York: Routledge, 1966).
5. Βλ. Loizidou and Moura, “Keep the children in the room.”
6. Manuela Zechner, “Childcare Commons: Of Feminist Subversions of Community and Commune in Barcelona,” *Ephemera: Theory and Politics in Organisation* 22, no. 2 (2022).
7. Silvia Federici, “Our struggle will not succeed unless we rebuild society,” 2016.
8. Νόμιζα ότι εντόπισα την έννοια του εκπαιδευτικού-πολεμικού-υγειονομικού βιομηχανικού συμπλέγματος στο έργο των Federici και Caffentzis για τη διατομεακότητα(transversal), αλλά δεν μπορώ πλέον να βρω αυτή τη σύνδεση. Για τη σύνδεση με τις βιομηχανίες τεχνολογίας και μέσων, βλ. Nick Srnicek, *Platform Capitalism* (Cambridge, UK ; Malden, MA: Polity, 2016)
9. Ευχαριστούμε τον Roey Koren, τη Shira Leshem και την Erika Wieser για τη διοργάνωση μιας σειράς εργαστηρίων και ομάδων ανάγνωσης γύρω από την παιδαγωγική Steiner, που ήταν η αρχική αφορμή να έρθουμε κοντά κάποιες και κάποιοι από εμάς, καθώς και για τη συνεχή τους υποστήριξη.
10. Falk Hübner, “Connective Symposium 17-19 Νοεμβρίου 2022 – Call for Contributions,” Falk Hübner (blog), 7 Ιουνίου 2022, <https://hubnerfalk.com/2022/06/07/connective-symposium-17-19-november-2022-call-for-contributions/>.
11. Alana Moraes and Maria A.C. Brant, Silvia Federici: “Our struggle will not succeed unless we rebuild society,” *Sur: International journal on human rights*. December 4, 2016.
12. Donna J. Haraway, *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene* (Duke University Press, 2016).
13. Αποδίδεται στην Anne Lamott και έγινε viral στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Unschoolers Collective, “‘The Most Profound Thing We Can Offer Our Children Is Our Own Healing.’ – Anne Lamott,” 9 Φεβρουαρίου, 2021, <https://www.facebook.com/unschoolerscollective/photos/a.1464972093715106/2807578996121069/?type=3>.
14. John Holloway, *Crack Capitalism* (London: Pluto Press, 2010) σ. 254
15. Donna J. Haraway, *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene* (Duke

University Press, 2016).

16. Indy Johar, “A Systemic Crisis of Childhood,” 2018, <https://vimeo.com/281490608>.
17. Manuela Zechner, “Childcare Commons” σ. 19.
18. Charles Eisenstein, *The More Beautiful World Our Hearts Know Is Possible*, (Berkeley, California: North Atlantic Books, 2013).
19. *Deep Commons* 22. Workshop: “Connective Practices in Community Integrated Arts, Nature and Tradition-Based Learning and Care across the Division of Cyprus”, 2022, <https://vimeo.com/772039569>.
20. Loizidou and Moura, “Keep the Children in the Room”.
21. Marshall B. Rosenberg and Deepak Chopra, *Nonviolent Communication: A Language of Life: Life-Changing Tools for Healthy Relationships* (PuddleDancer Press, 2015).
22. Heying Heather and Bret Weinstein. *A Hunter-Gatherer's Guide to the 21st Century* (London: Swift, 2021), σ. 220.
23. Kelsey Robson, “Review of the Literature on the Reggio Emilia Approach to Education with a Focus on the Principle of the Environment as the Third Teacher,” *The International Journal of Holistic Early Learning and Development* 4 (Σεπτέμβριος 19, 2017): 35–44.
24. Για παράδειγμα, “Ataxia School.” Ανακτήθηκε στις 11 Ιουλίου 2023. <https://ataxiaschool.com/index.html#>.
25. Eve Annecke, “Re-Imagining Education as Radical Accompanying in Creating Different Ways of Knowing and Being” (Re-Imagining Education Conference, EcoVersities Alliance, 3 Απριλίου 2021), <https://re-imagining.education/schedule-2021/>.
26. Haraway 2016
27. Αυτό ήταν μέρος μια σειράς τοπικών εκδηλώσεων που είχα σχεδιάσει και συνδέσει υπό την ομπρέλα ενός διεθνούς πρότζεκτ Interreg-Balkanmed της ΕΕ, το οποίο είναι διαθέσιμο στον ιστότοπο phygitalproject.eu
28. Luiz Guilherme Vergara, “Grassroots Utopias,” in *Free/Libre Technologies, Arts and the Commons*, 2020, 36.
29. Eimaste Parents Cooperative, “Ethos: Some Guidelines towards a Community of Care – Eimaste:,” 23 Μαΐου 2022, <https://parentscollective.eimaste.net/ethos-some-guidelines-towards-a-community-of-care/>.

Συνεργατισμός Eimaste Parents, «Ηθος: μερικές κατευθυντήριες γραμμές προς μια κοινότητα φροντίδας – Είμαστε», 23 Μαΐου 2022, <https://parentscollective.eimaste.net/ethos-some-guidelines-towards-a-community-of-care/>.